

OLIV TA'LIMDA INGLIZ TILI O'QITISHDA TALABALARNING MUSTAQIL O'RGANISH KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Tokumbetova Mehribonu Shavkat qizi

TDIU, mustaqil tadqiqotchi

tokumbetovatsue@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada oliy ta'lim muassasalarida ingliz tilini o'qitish jarayonida talabalarning mustaqil o'rganish kompetensiyasini rivojlantirishning nazariy va amaliy asoslari tahlil qilinadi. Zamonaviy ta'lim tizimida talabaning faqat auditoriya mashg'ulotlari orqali emas, balki mustaqil izlanish, o'z ustida ishlash, axborot resurslaridan samarali foydalanish hamda o'z faoliyatini boshqarish orqali ham rivojlanishi zarurligi asoslab beriladi. Maqolada mustaqil o'rganish kompetensiyasining tarkibiy qismlari, uni shakllantirish omillari, innovatsion pedagogik texnologiyalar, raqamli vositalar hamda o'qituvchining fasilitator sifatidagi roli yoritilgan. Shuningdek, talabalarning ingliz tilini o'rganishga bo'lgan motivatsiyasini oshirish, mustaqil ishlash madaniyatini shakllantirish va o'zini baholash ko'nikmalarini rivojlantirish bo'yicha metodik tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: mustaqil ta'lim, kompetensiya, ingliz tili, oliy ta'lim, metodika, motivatsiya, refleksiya, innovatsion texnologiyalar, talaba faolligi, o'zini rivojlantirish.

Kirish

Bugungi globallashuv va axborotlashuv jarayonida xorijiy tillarni mukammal egallash har bir mutaxassis uchun muhim ehtiyojga aylandi. Dunyo mamlakatlari o'rtasidagi iqtisodiy, siyosiy, madaniy va ilmiy aloqalarning kengayib borishi natijasida chet tillarini bilish zamonaviy jamiyatning asosiy talablaridan biri sifatida qaralmoqda. Ayniqsa, xalqaro mehnat bozorida raqobatbardosh bo'lish, xorijiy tajribalarni o'rganish, ilmiy yangiliklardan xabardor bo'lish hamda professional faoliyatda samarali muloqot qilish uchun ingliz tilini puxta egallash zarurdir. Shu jihatdan ingliz tili nafaqat oddiy aloqa vositasi, balki kasbiy muvaffaqiyatga erishish omili sifatida ham ahamiyat kasb etadi.

Xususan, ingliz tili bugungi kunda xalqaro muloqot, ilm-fan, biznes, texnologiya va ta'lim tili sifatida alohida mavqega ega. Jahondagi ko'plab ilmiy maqolalar, darsliklar, zamonaviy texnologik platformalar, elektron resurslar va xalqaro dasturlar aynan ingliz tilida yuritiladi. Shu sababli oliy ta'lim muassasalarida ingliz tilini o'qitish sifati, samaradorligi va natijadorligini oshirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Oliy ta'lim tizimida tayyorlanayotgan mutaxassislar kelgusida o'z sohasida yetuk kadr bo'lishlari uchun ingliz tilini amaliy darajada bilishlari talab etiladi.

Mamlakatimizda ham ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, xalqaro standartlarga moslashtirish va yosh avlodning intellektual salohiyatini oshirish borasida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Ushbu jarayonda xorijiy tillarni, ayniqsa ingliz tilini o'qitishga katta e'tibor qaratilmoqda. Oliy ta'lim muassasalarida kredit-modul tizimining joriy etilishi, akademik mobillik imkoniyatlarining kengayishi, xorijiy professor-o'qituvchilar bilan hamkorlikning rivojlanishi ham ingliz tilini chuqur o'rganishni taqozo etmoqda.

Zamonaviy ta'lim konsepsiyasiga ko'ra, talaba bilimni tayyor holda qabul qiluvchi emas, balki uni mustaqil ravishda izlab topuvchi, tahlil qiluvchi va amaliyotda qo'llovchi faol subyekt bo'lishi kerak. Endilikda ta'lim jarayonida passiv tinglovchi emas, balki faol izlanuvchi, mustaqil fikrlovchi va muammolarga yechim topa oluvchi shaxsni shakllantirish asosiy maqsad qilib qo'yilmoqda. Bu esa o'qitish jarayonida yangi pedagogik yondashuvlar, innovatsion texnologiyalar va interfaol metodlardan foydalanishni talab etadi.

Ayniqsa, chet tilini o'rganish jarayonida doimiy mashq qilish, tinglash, o'qish, yozish va gapirish ko'nikmalarini mustaqil rivojlantirish talab etiladi. Chunki til o'rganish uzluksiz jarayon bo'lib, u faqat auditoriya mashg'ulotlari bilan cheklanib qolmaydi. Talaba darsdan tashqari vaqtda ham yangi so'zlarni o'rganishi, audio materiallarni tinglashi, matnlar mutolaa qilishi, yozma mashqlar bajarishi hamda og'zaki nutq ustida ishlashi zarur. Auditoriya mashg'ulotlari esa bu jarayonning faqat bir qismi hisoblanadi va o'qituvchi tomonidan yo'naltiruvchi vazifani bajaradi.

Shu nuqtai nazardan, talabalarda mustaqil o'rganish kompetensiyasini shakllantirish va rivojlantirish masalasi muhim ilmiy-pedagogik muammo sifatida namoyon bo'lmoqda. Mustaqil o'rganish kompetensiyasi talabaning o'z oldiga maqsad qo'ya olishi, ta'lim resurslaridan samarali foydalanishi, vaqtini to'g'ri rejalashtirishi, natijalarini baholashi hamda o'z bilimni muntazam ravishda takomillashtirib borish qobiliyatini anglatadi. Bunday kompetensiya zamonaviy ta'lim tizimida muvaffaqiyatli o'qishning asosiy omillaridan biridir.

Mustaqil o'rganish kompetensiyasi shakllangan talaba darsdan tashqari vaqtda ham samarali ishlay oladi, o'z bilimni muntazam ravishda oshiradi va o'zlashtirish darajasini nazorat qiladi. U turli elektron platformalar, onlayn kurslar, ilmiy manbalar va multimedia vositalaridan mustaqil foydalana oladi. Natijada talabaning nafaqat til ko'nikmalari, balki tanqidiy fikrlash, muammoni hal qilish, axborot bilan ishlash va o'zini boshqarish kabi universal kompetensiyalari ham rivojlanadi.

Shunday ekan, oliy ta'limda ingliz tilini o'qitish jarayonida talabalarning mustaqil o'rganish kompetensiyasini rivojlantirish bo'yicha samarali metodikani

ishlab chiqish, amaliyotga joriy etish va uning natijadorligini oshirish bugungi kunning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Mustaqil o‘rganish kompetensiyasining mohiyati

Mustaqil o‘rganish kompetensiyasi — bu talabaning o‘z ta’lim faoliyatini ongli ravishda tashkil eta olish, maqsad qo‘yish, bilim olish jarayonini rejalashtirish, zarur resurslarni tanlash, topshiriqlarni mustaqil bajarish, natijalarni tahlil qilish hamda o‘zini doimiy ravishda rivojlantirishga qaratilgan muhim kasbiy va shaxsiy qobiliyatidir. Zamonaviy ta’lim tizimida ushbu kompetensiya alohida ahamiyat kasb etadi, chunki bugungi kunda bilimlar hajmi tez yangilanmoqda va inson butun umr davomida o‘rganishga tayyor bo‘lishi talab etiladi.

Oliy ta’lim tizimida talaba faqat tayyor bilimni qabul qiluvchi emas, balki mustaqil izlanadigan, axborotni saralaydigan, tahlil qiladigan va undan amaliy foydalanadigan faol shaxs sifatida shakllanishi kerak. Ayniqsa, ingliz tilini o‘rganishda mustaqil ta’lim juda muhim hisoblanadi. Chunki chet tilini egallash faqat auditoriya mashg‘ulotlari bilan cheklanmaydi. Tilni puxta o‘zlashtirish uchun muntazam mashq qilish, yangi so‘zlarni takrorlash, matnlar o‘qish, tinglab tushunish, yozish va og‘zaki nutq ustida ishlash talab etiladi.

Mustaqil o‘rganish kompetensiyasi shakllangan talaba o‘z oldiga maqsad qo‘ya oladi, o‘quv vaqtini to‘g‘ri rejalashtiradi, qiyinchiliklarni yenga oladi va bilim olish jarayonida mas‘uliyat bilan harakat qiladi. Bunday talabalar odatda yuqori natijalarga erishadi, chunki ular bilim olishni faqat dars bilan cheklab qo‘ymaydi. Mazkur kompetensiya quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

1. Motivatsion komponent

Motivatsion komponent talabaning ingliz tilini o‘rganishga bo‘lgan ichki ehtiyoji, qiziqishi va intilishini ifodalaydi. Agar talaba ingliz tilining kelajak kasbiy faoliyati, xorijda o‘qish, xalqaro sertifikat olish yoki yaxshi ish topish uchun zarurligini anglasa, unda kuchli motivatsiya paydo bo‘ladi. Motivatsiya mustaqil ta’limning asosiy harakatlantiruvchi kuchidir.

Yuqori motivatsiyaga ega talaba topshiriqlarni o‘z vaqtida bajaradi, qo‘shimcha manbalarni izlaydi va doimiy ravishda o‘z ustida ishlaydi. Shu sababli o‘qituvchi talabalarda qiziqish uyg‘otishi va rag‘batlantirish usullaridan foydalanishi lozim.

2. Kognitiv komponent

Bu komponent bilim olish usullari va strategiyalarini bilish bilan bog‘liq. Talaba qanday qilib yangi so‘zlarni samarali yodlash, grammatik qoidalarni o‘rganish, matn mazmunini tushunish, lug‘atdan foydalanish, internet manbalaridan ma’lumot topish usullarini bilishi kerak. Masalan, ayrim talabalar yangi so‘zlarni jadval orqali, boshqalari esa kartochkalar orqali yaxshiroq eslab qoladi. Kimdir audio materiallar orqali tez o‘rganadi, boshqasi esa yozma mashqlar orqali. O‘ziga mos strategiyani topa olgan talaba mustaqil o‘qishda muvaffaqiyatga erishadi.

3. Operatsion-amaliy komponent

Ushbu komponent talabaning amaliy harakatlarini o‘z ichiga oladi. Talaba mustaqil ravishda:

- uy vazifalarini bajarishi;
- esse va maqolalar yozishi;
- audio materiallarni tinglashi;
- videodarslarni ko‘rishi;
- taqdimot tayyorlashi;
- onlayn test ishlashi;
- ingliz tilida suhbat amaliyoti qilishi kerak.

Nazariy bilim amaliy mashqsiz natija bermaydi. Shu sababli operatsion-amaliy komponent mustaqil ta’lim samaradorligini belgilaydi.

4. Refleksiv komponent

Refleksiv komponent talabaning o‘z faoliyatini baholashi, xatolarini ko‘rishi va rivojlanish yo‘nalishini belgilash qobiliyatidir. Talaba quyidagi savollar ustida o‘ylashi kerak:

- Men nimani yaxshi bajardim?
- Qaysi mavzu qiyin bo‘ldi?
- Nima uchun xato qildim?
- Keyingi safar nimani yaxshilayman? Refleksiya talabaning ongli ravishda o‘rganishiga yordam beradi va natijalarni yaxshilaydi.

Ingliz tilini o‘qitishda mustaqil o‘rganish kompetensiyasini rivojlantirish metodikasi

1. Maqsad qo‘yish va rejalashtirish metodikasi

Talabaga aniq va real maqsad qo‘yish o‘rgatiladi. Masalan:

- bir oyda 200 ta yangi so‘z o‘rganish;
- haftasiga 3 marta listening qilish;
- har kuni 20 daqiqa reading mashqi bajarish;
- oyiga 2 ta esse yozish.

Maqsadli rejalashtirish talabaning faoliyatini tartibli qiladi va natijaga yo‘naltiradi.

2. Individual ta’lim trayektoriyasi

Har bir talabaning darajasi turlicha bo‘lgani uchun topshiriqlar ham moslashtirilishi kerak:

- boshlang‘ich daraja — sodda dialog va matnlar;
- o‘rta daraja — maqola, podkast, testlar;
- yuqori daraja — akademik matn, prezentatsiya, debat.

Bu yondashuv har bir talabaning imkoniyatiga mos rivojlanish yaratadi.

3. Raqamli texnologiyalardan foydalanish

Zamonaviy texnologiyalar mustaqil ta'limni osonlashtiradi:

- **Duolingo** – lug‘at va grammatika;
- **Quizlet** – so‘z yodlash;
- **BBC Learning English** – tinglab tushunish;
- **YouTube** – talaffuz va nutq;
- **Google Classroom** – topshiriq nazorati;
- **Zoom / Meet** – jonli muloqot.

Bu vositalar talabaning darsdan tashqari vaqtda ham rivojlanishiga xizmat qiladi.

4. Portfolio texnologiyasi

Talaba o‘z ishlari, esse, test natijalari, sertifikatlari va yutuqlarini yig‘ib boradi. Portfolio orqali: rivojlanish bosqichlari ko‘rinadi; o‘ziga baho bera oladi; motivatsiya oshadi.

5. Loyihaviy ta'lim

Talabalarga amaliy loyihalar beriladi:

- biznes reja tuzish;
- mahsulot reklamasi yaratish;
- turizm loyihasi tayyorlash;
- ingliz tilida intervyu olish.

Loyiha ishlari tilni real hayotda qo‘llashga yordam beradi.

6. Refleksiya va o‘zini baholash

Talaba muntazam ravishda o‘z natijalarini tekshiradi:

- Bu hafta nima o‘rgandim?
- Qaysi topshiriq qiyin bo‘ldi?
- Nima ustida ishlashim kerak?
- Keyingi haftadagi maqsadim nima?

Bu usul mustaqillikni rivojlantiradi.

O‘qituvchining roli

Mustaqil ta'limda o‘qituvchi oddiy bilim beruvchi emas, balki yo‘naltiruvchi va hamkor hisoblanadi. U:

- talabaga to‘g‘ri yo‘l ko‘rsatadi;
- foydali manbalar tavsiya qiladi;
- topshiriqlarni individuallashtiradi;
- muntazam feedback beradi;
- rag‘batlantiradi;
- natijalarni nazorat qiladi.

Zamonaviy pedagog talabani mustaqil ishlashga o‘rgata olishi kerak.

Mustaqil o‘rganish kompetensiyasini rivojlantirishda uchraydigan muammolar

Amaliyotda quyidagi qiyinchiliklar kuzatiladi:

1. Motivatsiyaning pastligi.

2. Vaqtni noto‘g‘ri boshqarish.

3. Dangasalik va intizomsizlik.

4. Internetdan samarasiz foydalanish.

5. O‘zini nazorat qila olmaslik.

6. Til muhitining yetishmasligi.

7. O‘qituvchi yo‘naltirishining kamligi. Bu muammolarni hal qilish uchun tizimli metodika zarur.

Kutilayotgan natijalar

Taklif etilgan metodika asosida:

- ingliz tiliga qiziqish ortadi;
- mustaqil ishlash odati shakllanadi;
- vocabulary boyiydi;
- speaking, reading, writing, listening rivojlanadi;
- tanqidiy fikrlash kuchayadi;
- vaqtni boshqarish shakllanadi;
- mas‘uliyat hissi oshadi;
- kelajak kasbiy faoliyatga tayyorlik ortadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, oliy ta’limda ingliz tilini o‘qitishda talabalarning mustaqil o‘rganish kompetensiyasini rivojlantirish bugungi kunning eng muhim vazifalaridan biridir. Mustaqil ta’lim talabani bilim sifatini oshiradi, o‘ziga ishonchini kuchaytiradi va uni zamonaviy mehnat bozoriga tayyorlaydi. Shu sababli ingliz tili darslarida innovatsion metodlar, raqamli vositalar, individual yondashuv va refleksiv faoliyatdan keng foydalanish zarur. Natijada raqobatbardosh, ijodkor, faol va umrbod o‘rganishga tayyor mutaxassislar shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’limni rivojlantirish konsepsiyasi.
3. Little, D. *Learner Autonomy in Language Learning*.
4. Holec, H. *Autonomy and Foreign Language Learning*.
5. Benson, P. *Teaching and Researching Autonomy*.
6. CEFR – Common European Framework of Reference for Languages.
7. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar bo‘yicha ilmiy manbalar.